

بسمه تعالی

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد اردبیل

بدینوسیله تأیید می‌شود پایان‌نامه خانم ناهیده فرضی دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم‌شناسی تحت عنوان: « بررسی دیه و خسارات مازاد بر آن با نگرشی بر قوانین و رویه قضایی » از لحاظ محتوای علمی و فرمت ویرایش و نگارشی پایان‌نامه کامل و بدون نقص می‌باشد. یک نسخه پایان‌نامه اصلاح شده، تایپ شده و بدون نقص به اینجانبان اساتید راهنما و مشاور تحویل گردیده است لذا انجام مراحل تسویه حساب و فارغ‌التحصیلی نامبرده بلامانع می‌باشد.

نام و نام خانوادگی استاد/استادان راهنما تاریخ امضاء

۱- دکتر ایران سلیمانی

-۲

نام و نام خانوادگی استاد/استادان مشاور تاریخ امضاء

-۱

-۲

نام و نام خانوادگی مدیر گروه: غلامرضا پیرجهانگیر تاریخ امضاء

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بیاری از خداوند بجان و اعتقاد به این که عالم محضر خداست و همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در
اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ماد انشویان و اعضایی، هیئت علمی و اعضای دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده

و از آن تخلفی نکنیم:

۱- اصل برائت: التزام به برائت جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شبهه های غیر علمی می آلاینند.

۲- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.

۳- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم با حرمت با در انجام تحقیقات و رعایت جانب تعدد خودداری از هرگونه حرمت شکنی.

۴- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران، پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.

۵- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان ها و کشورهای افراد و نهادهای مرتبط با تحقیق.

۶- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.

۷- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و ارائه نتایج آن به به کاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.

۸- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه به کاران پژوهش.

۹- اصل منفعت علمی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد توسعه کشور در کلیه به کاران پژوهش.

دانشگاه آزاد اسلامی
سازمان مرکزی

تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب ناهیده فرضی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق گرایش جزا و جرم شناسی در تاریخ/..../ از پایان نامه خود تحت عنوان :

بررسی دیه و خسارات مازاد بر آن با نگرشی بر قوانین و رویه قضایی

با کسب نمره .. با درجه بسیار خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد میشوم:

۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ..) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منابع مورد استفاده و سایر مشخصات آن در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام

۲) این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (همسطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل قصد استفاده و هر گونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و .. از این پایان نامه داشته باشم از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای لازم را اخذنمایم.

۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی ناهیده فرضی

تاریخ و امضا.....

دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل

مرکز تحصیلات تکمیلی

فرم شماره یک

جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی **ناهیده فرضی** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته **حقوق** با گرایش **جزا و جرم شناسی** دانشکده علوم دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل
تحت عنوان:

بررسی دیه و خسارات مازاد بر آن با نگرشی بر قوانین و رویه قضایی
به ارزش 6 واحد در ساعت ...روز .. تاریخ ... توسط اعضای هیات داوران مرکب از :

۱ – استاد راهنما : دکتر ایران سلیمانی

۲ – استاد مشاور :

۳ – عضو هیات داوران :

۴ – عضو هیات داوران :

تشکیل گردید و ضمن ارزیابی با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

نماینده شورای تحصیلات تکمیلی : دکتر بشیر ندایی امضا.....تاریخ.....

مدیر گروه آموزشی : غلامرضا پیرجهانگیر امضا.....تاریخ.....

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد اردبیل

پایان نامه کارشناسی ارشد (M.A)

رشته حقوق جزا و جرم شناسی

موضوع

بررسی دیه و خسارات مازاد بر آن با نگرشی بر قوانین و رویه قضایی

استاد راهنما

دکتر ایران سلیمانی

نگارنده

ناهیده فرضی

تابستان ۹۸

ب

به مصداق «من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق» بسی شایسته است از اساتید

فریخته و فرزانه سرکار خانم دکتر ایران سلیمانی که با کرامتی چون خورشید، سرزمین

دل را روشنی بخشید و گلشن سرای علم و دانش را بار بار بهمانی های و مشاوره های کار ساز و سازنده

بارور ساختند؛ تقدیر و شکر نمایم..

تقدیم به

پدر و مادر عزیز و همسر مهربانم

که در سختی ها و دشواری های زندگی همواره یاور می و دلسوز و خداکار

و پشتیبانی محکم و مطمئن برایم بوده اند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	الف- بیان مسأله
۶	ب- سوالات پژوهش
۶	ج- فرضیه ها
۷	د- پیشینه پژوهش
۹	ه- اهداف پژوهش
۹	و- روش پژوهش
۱۰	و- ساماندهی پژوهش
۱۱	فصل اول: مفاهیم، مبانی و پیشینه تاریخی
۱۲	۱-۱- مفاهیم
۱۲	۱-۱-۱- جرم
۱۲	۱-۱-۲- مجازات
۱۳	۱-۱-۳- حکم
۱۳	۱-۱-۴- پیشگیری
۱۳	۱-۱-۵- دیه
۱۴	۱-۱-۶- خسارت
۱۴	۱-۱-۷- خسارت عدم النفع
۱۵	۱-۱-۸- سیاست جنایی
۱۵	۲-۱- مبانی نظری پژوهش

- ۱-۲-۱- فلسفه دیه ۱۵
- ۲-۲-۱- اسباب و جوب دیه ۱۷
- ۳-۲-۱- موارد قانونی پرداخت دیه ۱۷
- ۴-۲-۱- وراثت دیه ۱۹
- ۵-۲-۱- خسارات مازاد بر دیه از دیدگاه فقها ۲۰
- ۶-۲-۱- شیوه های قضایی و اجرای مجازات ها ۲۳
- ۱-۶-۲-۱- تخفیف مجازات ۲۴
- ۲-۶-۲-۱- تشدید مجازات ۲۶
- ۳-۶-۲-۱- تعلیق مجازات ۲۷
- ۴-۶-۲-۱- تعویق مجازات ۳۰
- ۵-۶-۲-۱- آزادی مشروط ۳۱
- ۶-۶-۲-۱- نظام نیمه آزادی ۳۳
- ۷-۲-۱- اصول حاکم بر مجازات ها ۳۴
- ۱-۷-۲-۱- اصل قانونی بودن ۳۵
- ۲-۷-۲-۱- اصل شخصی بودن ۳۶
- ۳-۷-۲-۱- اصل تساوی مجازات ها ۳۷
- ۴-۷-۲-۱- اصل فردی بودن مجازات ها ۳۸
- ۳-۱- پیشینه تاریخی دیه ۳۸
- فصل دوم: سیاست جنایی حاکم بر جبران خسارات مازاد بر دیه ۴۰**
- ۱-۲- سیاست جنایی و گونه های آن ۴۱
- ۱-۱-۲- سیاست جنایی مشارکتی ۴۳
- ۲-۱-۲- سیاست جنایی علمی ۴۵

- ۲-۱-۳- سیاست جنایی ارزشی ۴۵
- ۲-۱-۴- سیاست جنایی قانونی (تقنینی) ۴۵
- ۲-۱-۵- سیاست جنایی قضائی ۴۶
- ۲-۱-۶- سیاست جنایی اجرایی ۴۶
- ۲-۱-۷- ایدئولوژی های مطرح در سیاست جنایی ۴۶
- ۲-۱-۷-۱- ایدئولوژی سرکوب‌گرانه (امنیت‌گرا) ۴۷
- ۲-۱-۷-۲- ایدئولوژی بازپذیری ۴۷
- ۲-۱-۷-۳- ایدئولوژی اسلامی ۴۸
- ۲-۱-۷-۴- مؤثر واقع نشدن رویکردهای بازپروری و اصلاح‌مدار ۴۸
- ۲-۲- جایگاه پیشگیری از جرم در تقلیل دیه ۴۹
- ۲-۲-۱- پیشگیری از جرم در قانون اساسی ۵۰
- ۲-۲-۲- پیشگیری از جرم در قوانین عادی ۵۱
- ۲-۲-۳- انواع پیشگیری با توجه به نوع اقدام ۵۳
- ۲-۲-۳-۱- پیشگیری واکنشی یا کیفری ۵۳
- ۲-۲-۳-۲- پیشگیری کنشی یا غیر کیفری ۵۴
- ۲-۲-۳-۲-۱- پیشگیری اجتماعی ۵۴
- ۲-۲-۳-۲-۲- پیشگیری وضعی ۵۵
- ۲-۳- تعدد جنایت بر عضو و نفس و تداخل دیه‌ها ۵۷
- ۲-۳-۱- ضربه واحد بر عضو و مرگ مجنی‌علیه ۵۷
- ۲-۳-۲- تعدد جنایت با ضربه واحد بر عضو و مرگ مجنی‌علیه ۵۸
- ۲-۳-۳- وقوع مرگ با تمام صدمه‌ها ۵۸
- ۲-۳-۴- وقوع مرگ با برخی صدمه‌ها ۵۹

- ۶۰-۲-۴- تعدد ضربه‌ها بر یک عضو و مرگ مجنی علیه..... ۶۰
- ۶۰-۲-۴-۱- تعدد ضربه‌ها بر چند عضو و مرگ مجنی علیه..... ۶۰
- ۶۲-۲-۴-۲- تعدد جنایت بر عضو و تداخل دیه‌ها ۶۲
- ۶۲-۲-۵- تعدد ضربه‌ها بر عضو..... ۶۲
- ۶۲-۲-۵-۱- تعدد ضربه‌ها بر یک عضو و ایجاد یک جنایت..... ۶۲
- ۶۳-۲-۵-۲- تعدد ضربه‌ها بر یک عضو و ایجاد چند جنایت ۶۳
- ۶۴-۲-۵-۳- تعدد ضربه‌ها بر چند عضو و ایجاد چند جنایت ۶۴
- ۶۵-۲-۵-۴- یک ضربه و ایجاد چند جنایت ۶۵
- ۶۵-۲-۵-۴-۱- ضربه واحد بر یک عضو و ایجاد چند جنایت:..... ۶۵
- ۶۹-۲-۵-۴-۲- ضربه واحد بر اعضا و ایجاد چند جنایت ۶۹
- ۷۲-۲-۶- شروط تحقق خسارت زائد بر دیه ۷۲
- ۷۲-۲-۶-۱- کفایت نبودن دیه برای جبران خسارت..... ۷۲
- ۷۲-۲-۶-۲- قابل جبران بودن خسارات..... ۷۲
- ۷۳-۲-۷- دیدگاه‌های موجود در جبران خسارات مازاد بر دیه ۷۳
- ۷۳-۲-۷-۱- عدم مشروعیت اخذ خسارات زائد بر دیه ۷۳
- ۷۴-۲-۷-۲- قبول جبران خسارات زائد بر دیه ۷۴
- ۷۶-۲-۸- مطالبه خسارت مازاد بر دیه در رویه قضایی ۷۶
- ۷۸-۲-۹- نظریه شورای نگهبان در مطالبه مازاد بر دیه ۷۸
- ۷۸-۲-۱۰- مطالبه خسارت مازاد بر دیه در خسارت معنوی و عدم النفع ۷۸
- ۷۹-۲-۱۰-۱- خسارت معنوی..... ۷۹
- ۷۹-۲-۱۰-۱-۱- رویکرد نظام حقوقی ایران به خسارت معنوی..... ۷۹
- ۸۲-۲-۱۰-۱-۲- قلمرو مطالبه خسارت معنوی در قانون آیین دادرسی کیفری ۸۲

- ۸۲-۱۰-۱-۲-۱- خسارات معنوی در تعزیرات منصوص شرعی.....
- ۸۳-۱۰-۱-۲-۲- موارد پرداخت دیه در خسارت معنوی.....
- ۸۶-۱۰-۲-۲- قلمرو مطالبه عدم نفع در قانون آیین دادرسی کیفری.....
- ۸۷- فصل سوم: جایگاه دیه و خسارات مازاد بر آن در قوانین و رویه قضایی ایران.....
- ۸۸-۱-۳- ماهیت دیه بر اساس قانون مجازات اسلامی جدید و قانون آیین دادرسی کیفری.....
- ۸۸-۱-۱-۳- بررسی قانون مجازات اسلامی جدید.....
- ۹۰-۲-۱-۳- بررسی قانون آیین دادرسی کیفری در زمینه عدم النفع.....
- ۹۱-۲-۳- بررسی قاعده در احکام دیه.....
- ۹۲-۱-۲-۳- تداخل و عدم تداخل دیه اطراف در دیه نفس.....
- ۹۴-۲-۲-۳- تداخل و عدم تداخل دیه اعضاء در یکدیگر.....
- ۹۶-۳-۳- چگونگی تعیین دیه در قانون جدید مجازات اسلامی.....
- ۹۷-۱-۳-۳- پرداخت تفاوت دیه.....
- ۹۸-۲-۳-۳- جنایت خطای محض در قوانین کشور.....
- ۹۹-۴-۳- شرایط تداخل و تعدد دیه.....
- ۹۹-۱-۴-۳- پرداخت مابه تفاوت دیه مرد و زن از سوی شرکت‌های بیمه.....
- ۱۰۰-۲-۴-۳- تداخل قصاص و دیات در جرایم علیه نفس و اعضاء.....
- ۱۰۴-۳-۴-۳- تعدد در تعزیرات.....
- ۱۰۸-۵-۳- ماهیت جبران خسارت دیه.....
- ۱۱۰-۶-۳- دلایل طرفداران دیدگاه جبران خسارت بودن دیه.....
- ۱۱۴-۷-۳- موارد اختلاف و اشتراک دیه با قواعد مسئولیت مدنی.....
- ۱۱۶-۸-۳- تداخل دیات و تعدد دیات.....
- ۱۱۸-۹-۳- عدم پیش بینی جبران خسارت مازاد بر دیه از سوی شارع.....

۱۱۹	۳-۹-۱- مقطوع بودن دیه
۱۱۹	۳-۹-۲- اعتبار امر مختومه
۱۲۰	۳-۹-۳- نظریه ی کمیسیون استفتائات شورای عالی قضایی
۱۲۰	۳-۱۰-۱- دلایل جواز مطالبه ی خسارت مازاد بر دیه
۱۲۰	۳-۱۰-۱- قاعده ی لاضرر
۱۲۲	۳-۱۰-۲- قاعده ی نفی حرج
۱۲۲	۳-۱۰-۳- قاعده ی تسبیب
۱۲۳	۳-۱۰-۴- بنای عقلا
۱۲۴	نتیجه
۱۲۶	پیشنهادها
۱۲۷	منابع
۱۳۵	چکیده انگلیسی

چکیده

در بعضی موارد دیه ای که دادگاه برای شخص زیان دیده در نظر می گیرد برای جبران خسارت زیاد دیده کافی نیست و به عبارت دیگر، ضرری را که شخص متحمل می شود بیش از مقدار دیه ای است که قانونگذار برای او در نظر می گیرد. گاهی اوقات دیه ای که به دلیل ایراد صدمات بدنی برای زیان دیده در نظر گرفته می شود برای جبران ضررهای وارده کافی نیست و هزینه ی درمان شخص بسیار بیشتر از دیه ای است که از سوی دادگاه تعیین می شود. درخصوص مطالبه خسارات مازاد بر دیه باید گفت با نگاهی به مواد قانونی، نظرات صاحب نظران، آرای اصراری و وحدت رویه هیئت عمومی دیوان عالی کشور، نظرات اداره حقوقی قوه قضاییه و نظرات مشورتی قضات به دست می آید که دو نوع برداشت کلی در این زمینه وجود دارد: برداشت اول این است که مطالبه خسارات مازاد بر دیه مثل هزینه های دارو و درمان، ضرر و زیان ناشی از آن و یا خسارات از کارافتادگی جایز نیست؛ برداشت دوم برخلاف برداشت اول، این است که مطالبه خسارات مازاد بر دیه جایز است. نتیجه اینکه، خسارات مازاد بر دیه قابل مطالبه است البته توجه به دو نکته نیز لازم و ضروری است. اول آنکه اثبات میزان خسارات مازاد بر دیه باید اثبات شود، دوم آنکه دادگاه مکلف است در صورت اثبات میزان خسارات مازاد بر دیه بنابر تقاضای مدعی خصوصی حکم خسارات مازاد بر دیه را صادر کند، در مواردی هم که دادگاه عمومی کیفری در این خصوص حکمی صادر نکند خواهان می تواند برای مطالبه مازاد بر دیه با تسلیم دادخواست به دادگاه حقوقی مراجعه کند و ادعای اعتبار امر مختومه به واسطه رسیدگی آن دعوا در دادگاه کیفری صحیح نیست چرا که در دادگاه کیفری صرفاً برای مطالبه دیه حکم صادر شده است نه مازاد بر آن. هدف اصلی این پژوهش، بررسی دیه و خسارات مازاد بر آن با نگرشی بر قوانین و رویه قضایی می باشد. همچنین، روش این پژوهش از نظر ابزار جمع آوری داده ها اسنادی با استفاده از منابع مکتوب کتابخانه ای و نشریات الکترونیکی بوده و از نظر هدف نیز کاربردی و از نظر نوع پژوهش نیز توصیفی - تحلیلی است.

کلمات کلیدی: دیه، خسارات مازاد، جنایت، مجازات، رویه قضایی.

مقدمه

در اصطلاح فقهی، دیه به مالی گفته می‌شود که در برابر قتل، جرح و یا نقص عضو، پرداخت می‌شود. برخی از فقها با صراحت از دیه به عنوان مالی در برابر تلف نفس تعبیر کرده‌اند. آن چه در این تعاریف بسیار برجسته گردیده، معین بودن مقدار دیه می‌باشد؛ که برخی با توجه به آن، ماهیت دیه را مجازات دانسته‌اند. نکته دیگری که برای تبیین ماهیت دیه اهمیت دارد، جنس و مقدار دیه می‌باشد؛ فقهای متأخر شیعه از روایات باب، چنین استظهار کرده‌اند که هر یک از اجناس دیه به گونه واجب تخییری، بر عهده جانی خواهد بود. با توجه به این رویکرد تخییری، می‌توان ماهیت دیه را جبران خسارت دانست؛ اما با در نظر گرفتن تنوع، ماهیت دیه مجازات خواهد بود؛ زیرا از ویژگی‌های مجازات، تعیین آن قبل از وقوع جرم بوده، و به گونه ای است که مجرم هیچ انتخابی ندارد.

گسترده‌گی روایات موجود در باب دیات، برگزیدن قطعی یک نظریه و اثبات یک دیدگاه را مشکل می‌سازد. در این زمینه، بررسی حکم «عاقله» که از ابتکارات فقه اسلامی است، عنوان مجازاتی را از دیه سلب می‌کند؛ زیرا ماهیت مجازاتی دیه با این حکم شرعی هیچ تناسبی ندارد، و اساساً افراد عاقله فعلی را مرتکب نشده‌اند تا مجازات شوند. پس اشتراک دیه با مجازات در برخی از ویژگی‌ها، موجب نمی‌شود که دیه در تمام موارد، نوعی مجازات تلقی شود. از سوی دیگر، تلف نفس که موضوع دیه است با تلف مال متفاوت است، و انسان مالیت و ملکیت بر نمی‌دارد، پس ضمان دیات و ضمان ناشی از اتلاف، از دو مبنای متفاوت سرچشمه گرفته، و بدین ترتیب، ماهیت دیه را با جبران خسارت نیز نمی‌توان کاملاً مطابق دانست.

خسارات معنوی و عدم النفع را میتوان مصادیقی از بحثبرانگیزترین مباحث مسئولیت مدنی دانست. بحث برانگیز از این جهت که نه تنها در فقه و نظام حقوقی ایران، بلکه در سایر نظام‌های نوین حقوقی نیز در خصوص قابلیت جبران و قلمروی این دو نوع خسارات و به ویژه شیوه‌های جبران خسارات معنوی اتفاق نظر وجود نداشته است. با توجه به اختلافات عمیقی که در خصوص خسارات معنوی و عدم نفع در رویه قضایی ما به وجود آمده بود، قانونگذار با تصویب قوانین مجازات اسلامی و آئین دادرسی کیفری، مقررات جدیدی در زمینه مصادیق و قابلیت جبران خسارات معنوی و عدم نفع و شرایط مطالبه آنها را بیان نموده است. از این رو، این ضرورت احساس می‌شود با توجه به مقررات اخیرالذکر، موضوع خسارت «عدم نفع» و «خسارت معنوی»

که پیش از این نیز در نظام حقوقی ما مورد بحث های بسیاری قرار گرفته بود، مورد بازنگری قرار گیرد و به ویژه تاثیر قانون آئین دادرسی کیفری جدید بر این موضوع مورد مطالعه قرار گیرد.

اصل لزوم جبران صدمات بدنی در فقه شیعه و بلکه حقوق اسلام، اصلی انکار ناپذیر است و حتی به اندازه های اهمیت دارد که برای بیان لزوم جبران خسارت های مالی، آن را به خسارت های جسمی تشبیه نموده اند و حرمت مال مسلمان را چون حرمت خون وی دانسته اند. نظام حقوقی اسلام، نهاد دیه را برای جبران اینگونه خسارات پیشنهاد داده و در تاریخ حقوق غرب نیز تأسیسی مشابه آن در حقوق رم قدیم و حقوق اقوام مسلط بر اروپا مشاهده شده است. ولی پذیرش مبلغ از پیش تعیین شده در جبران صدمات بدنی در حقوق جدید کشورهای غربی، رنگ باخته و جای خود را به ارزیابی موردی خسارات جانی زیان دیده داده است.

نهاد دیه، تدبیر شارع برای جبران صدمات بدنی بوده که قانون مجازات اسلامی آئینه انعکاس این تدبیر در حقوق ایران است. ماده ۴۴۸ قانون مذکور مصوب ۱۳۹۲ در تعریف دیه میگوید: «مال معینی است که در شرع مقدس به سبب جنایت غیر عمدی بر نفس، عضو یا منفعت یا جنایت عمدی در مواردی که به هر جهتی قصاص ندارد، مقرر شده است». این نهاد با توجه به ریشه آن در شرع انور و تأکید فقیهان بر جبران آسیب های جسمانی با آن و وضع مقررات گسترده درباره آن، از موضوعات مهم حقوقی و فقهی ایران است. در عین حال، ماهیت آن از این جهت که چهره مدنی دارد یا رنگ مجازات و جزائی آن غالب است مورد اختلاف است و در آثار حقوقی آرای متفاوتی در این خصوص طرح، توجیه و نقد شده است.

الف - بیان مسأله

واژه دیه در لغت از «ودی» مشتق شده و به معنای مالی است که در برابر جنایت پرداخت می شود و در فارسی به آن خونبها می گویند. ماده ی ۱۷ قانون جدید مجازات اسلامی بیان می دارد دیه اعم از مقدر و غیرمقدر مالی است که برای ایراد جنایت غیرعمدی و یا جنایت عمدی در مواردی که به هرجهت قصاص ندارد به موجب قانون مقرر می شود پس نتیجه می گیریم دیه در جرایم غیرعمدی مجازات اصلی می باشد و در جرایم عمدی مجازات بدلی محسوب می گردد(ایرانی ارباطی، ۱۳۹۲، ۱۵۹).

قبل از تدوین قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ قواعد حاکم در نظام حقوقی ایران در زمینه مورد بحث روشن نبود و قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۷۰ در این باره احکام متفاوت و پراکنده‌ای را مقرر می‌کرد. در رویه قضایی نیز آرای متشتت و مختلفی مشاهده می‌شد و در برخی موارد نیز شاهد نظرات مشورتی متفاوتی از اداره حقوقی به چشم می‌خورد؛ در متون علمی و دانشگاهی نیز برخلاف متون فقهی کمتر به این موضوع پرداخته شده و ابعاد آن به خوبی تبیین نشده است لیکن قانون جدید مجازات اسلامی در کتاب‌های قصاص و دیات، با توجه به آموزه‌های فقهی گامی مهم در رفع این کاستی برداشته و قواعد چندگانه‌ای را برای این موضوع پیش بینی کرده است (حبیب زاده، ۱۳۹۳، ۱۶۴).

دیه نه به طور مطلق مجازات است و نه به طور مطلق جبران خسارت، بلکه دیه دارای ماهیتی تلفیقی از مجازات و جبران خسارت است. یعنی اینکه دیه هم مجازات است تا ترس از پرداخت مبالغ سنگینی که در فقه و قانون مشخص شده، مانع از وقوع جرم شود و هم جبران خسارت تا کسی که صدمه‌ای دیده است، خسارتش جبران شود. اما جدا از این تعاریف و دعوای نظری که در خصوص ماهیت دیه وجود دارد، مشکل اصلی در جایی است که زیان‌دیده یا قربانی مبالغی بیش از دیه مقدر در شرع و قانون هزینه‌های دارو، درمان و به طور کلی معالجات و حتی خسارات از کارافتادگی و نظایر آن پرداخت می‌کند و از دادگاه درخواست جبران این هزینه‌ها را نیز دارد (عباسی، ۱۳۹۲، ۱۲۱).

بر اساس ماده چهارده قانون مجازات اسلامی، دیه از جمله مجازات‌ها می‌باشد. با اینحال، مواد ۱۷ و ۴۵۰ همان قانون نیز از آن با عنوان مال نام برده است. در ماده ۴۵۴ نیز می‌خوانیم: «دیه حسب مورد حق شخصی مجنی‌علیه یا ولی دم بوده و دارای احکام و آثار مسؤولیت مدنی یا ضمان است». از چنین صراحتی می‌توان برداشت کرد که خسارت مازاد بر دیه قابل مطالبه نیست؛ با این حال، در ماده ۴۵۶ نتیجه‌گیری می‌شود: «هرگاه هزینه‌های متعارف معالجه مجنی‌علیه بیش از دیه باشد علاوه بر دیه، خسارت مازاد نیز باید از باب قاعده لاضرر با أخذ نظر کارشناس و با حکم دادگاه تعیین... گردد».

اما شورای نگهبان در تاریخ ۱۳۸۹/۹/۱ پرداخت خسارت مازاد بر دیه را خلاف شرع شناخت. (نامه شماره ۱۳۹۰/۵/۲) با توجه به ایراد شورای نگهبان، اصلاحاتی در متن قانون مجازات اسلامی در تاریخ ۱۳۹۰/۵/۲ در کمیسیون حقوقی و قضایی به تصویب رسید. در این متن جدید، اگرچه مواد ۱۴، ۱۷، ۴۵۰ و ۴۵۴ تغییری

نکرد اما ماده ۴۵۶ حذف شد. سرانجام نیز، متن نهایی قانون مورد گفت‌وگو در ۱۳۹۲/۲/۱ به تصویب کمیسیون پیش‌گفته و در تاریخ ۱۳۹۲/۲/۱۱ به تأیید شورای نگهبان رسید (سلطانی نژاد، ۱۳۹۳، ۳۵).

حال جای این پرسش است که آیا با توجه به قانون جدید، خسارت مازاد بر دیه قابل جبران است یا خیر؟ در پاسخ به این پرسش، می‌توان به ماده ۴۵۲ متوسل شد که بر پایه آن، دیه احکام و آثار مسؤولیت مدنی یا ضمان را دارد. بنابراین، فرض بر این است که ماهیت دیه، مسؤولیت مدنی و کارکرد آن، جبران خسارت وارده است؛ بنابراین، با گرفتن دیه، بنابر فرض، همه خسارت فرد جبران می‌شود؛ پس مطالبه خسارتی مازاد بر دیه، برخلاف اصل جبران کامل خسارات است. به این دلیل، می‌توان حذف ماده ۴۵۶ را نیز افزود؛ در واقع، حذف ماده‌ای که مطالبه خسارت مازاد بر دیه را مجاز می‌دانست، دلیلی است بر عدم امکان مطالبه این خسارت.

اما این تفسیر، همه تلاش‌های حقوق‌دانان در سه دهه گذشته برای توجیه امکان مطالبه خسارت مازاد بر دیه را بر باد خواهد داد. پس باید راه دشوارتری را در پیش گرفت. در این راه، از حذف ماده ۴۵۶ نباید هراسید؛ این حذف، نه تنها دلیلی برای ممنوعیت مطالبه خسارت مازاد بر دیه نیست، بلکه برعکس، باید از آن در راستای امکان مطالبه خسارت مازاد بر دیه بهره برد؛ در واقع، اگرچه در یک تفکر دقیق حقوقی، تلقی دیه به عنوان مسؤولیت مدنی، با مطالبه خسارت افزون بر دیه، ناسازگار است اما قانون‌گذار ما در متن مصوب خویش در تاریخ ۱۳۸۸/۹/۲۵، این دو را با یکدیگر ناسازگار ندید: چنانکه هم ماهیت مسؤولیت مدنی را برایش پذیرفت و هم مطالبه خسارت افزون بر دیه را مجاز دانست (زراعت، ۱۳۹۲، ۵۸).

ماده ۴۵۶ نیز نه به دلیل ناسازگاری این دو سخن با یکدیگر، بلکه به سبب تصور غیرشرعی بودنش حذف شد. پس در نگاه قانون‌گذار ما یک نهاد حقوقی (دیه) می‌تواند هم کارکرد مسؤولیت مدنی داشته باشد و هم خسارت مازادش قابل مطالبه باشد. پس با وجود آنکه در متن کنونی قانون مجازات، ماهیت دیه، مسؤولیت مدنی دانسته شده، می‌توان مطالبه خسارت مازادش را نیز مجاز دانست. اگر این سخن نیز دلنشین نباشد، می‌توان گفت که اگرچه ماده ۴۵۶، حذف شده اما هنوز تعریف دیه، که مؤید ماهیت ترکیبی آن است، دست‌نخورده باقی مانده است؛ چه از یک‌سو، بر اساس ماده چهارده، دیه مجازات است و از دیگر سو، بر اساس ماده ۴۵۴، ماهیت دیه، مسؤولیت مدنی است. بنابراین، قانون‌گذار ما به سمت نظریه ترکیبی گرایش یافته است. حذف ماده یاد شده نیز به معنای سکوت قانون‌گذار ما در برابر موضوع امکان مطالبه خسارت افزون بر دیه است؛ در نتیجه، موقعیت کنونی ما در برابر این موضوع، همانند موقعیتی است که در هنگام قانون مجازات

اسلامی پیشین داشته‌ایم؛ پس، همچنان که در آن زمان، خسارت مازاد بر دیه قابل مطالبه بود، در این زمان، نیز به همین نکته می‌توان باور داشت؛ به ویژه آنکه این نظر با نظریات فقهی و حقوقی معاصر نیز سازگار است (بهرامی، ۱۳۹۳، ۶۲)

همچنین، براساس تبصره دو ماده چهارده قانون آیین دادرسی کیفری، «منافع ممکن الحصول تنها به مواردی اختصاص دارد که صدق اتلاف نماید. همچنین، مقررات مرتبط به منافع ممکن الحصول و نیز پرداخت خسارت معنوی شامل جرائم موجب تعزیرات منصوص شرعی و دیه نمی‌شود». بدین ترتیب، قانون‌گذار در یک قانون شکلی تلاش کرد تا درباره‌ی موضوعی ماهوی اظهارنظر کرده و قلمرو زیان‌های قابل مطالبه را محدود کند: براین اساس، نمی‌توان منافع ممکن الحصول و زیان معنوی را با دیه جمع کرد، بلکه می‌باید به دریافت دیه بسنده نمود. با توجه به صراحت این ماده، مسیر نظام حقوقی مان برای جبران کامل زیان‌ها دشوارتر خواهد شد. با این حال و برای عادلانه‌تر کردن این حکم، باید از مفهوم مخالف آن بهره برد. در واقع، با توجه به سکوت قانون درباره‌ی زیان‌های مادی، این دسته از زیان‌ها با دیه قابل جمع خواهند بود (میرسعیدی، ۱۳۹۲، ۱۲۴).

ب- سوالات پژوهش

اصلی

شرایط مطالبه دیه و خسارات مازاد بر آن در قوانین و رویه قضایی ایران به چه نحوی تبیین شده است؟

فرعی

۱) دیه و خسارات مازاد بر آن با توجه به قانون مجازات اسلامی از چه جنبه‌هایی قابل بررسی می‌باشد؟

۲) مهمترین خलाهای قانونی در زمینه دیه و خسارات مازاد بر آن چیست؟

ج- فرضیه‌ها

این تحقیق از طریق طرح سوال بررسی می‌شود و نیاز به ارائه فرضیه ندارد.